

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat a

„Három nemzetiség együttélése Mezőberényben”

települési értéktárba történő felvételéhez

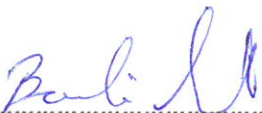

Mezőberényi Polgármesteri Hivatal			
Iktatószám: <u>I.1769</u>		Melléklet: <u>-</u> db	
Érkezett: <u>2017 JÚL 4.</u>			
Előszám:	Utószám:	Előadó:	
		<u>M.J.</u>	

<http://www.mezobereny.hu/>

Készítette: Benyovszki Mihály
5650. Mezőberény Ady Endre u. 13

Mezőberény, 2017. június. 21.

Aláírás

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó személy neve:

Benyovszki Mihály

5650. Mezőberény Ady Endre u. 13

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Benyovszki Mihály

Levelezési cím: 5650. Mezőberény, Ady Endre u. 13.

Telefonszám: +36-20/ 9-572-752

E-mail cím: erimisi@szucsnet.hu

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: ***„Három nemzetiség együttélése Mezőberényben”***

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☐ agrár- és élelmiszergazdaság

☐ egészség és életmód

☐ épített környezet

☐ ipari és műszaki megoldások

☒ ***kulturális örökség***

☐ sport

☐ természeti környezet

☐ turizmus

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: ***Mezőberény***

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

☒ ***települési***

☐ tájegységi

☐ megyei

☐ külföldi magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

Három nemzetiség Mezőberényben.

Mezőberény újratelepítések - 1723 - három nemzetiség kezdte meg a letelepedését Mező-Berényben. Szlovák (tót)- német (sváb) és magyar. A két nem magyar anyanyelvű evangélikus, a magyarok reformátusok voltak. Értelemszerű lett volna a falvak újratelepítések egyfajta nyelvű, vallású népesség betelepítése, azonban Mezőberényben ez nem így történt. Skolka András szerint, a Bihar megyéből és a Kunságból származó református magyarok már a Rákóczi-szabadságharc előtt létrehozták aprócska falujukat, s bár a hadi események miatt az itt lakók szétszéledtek, újabb jövevényekkel megszáporodva

csakhamar visszatértek. A részben Szarvasról áttelepült, részben Nyitra, Liptó és Árva megyékből leköltöző evangélikus szlovákoknak 1723-ban már templomuk is volt Berényben. A szintén evangélikus, Elzászból és Frankföldről származó, és hartai, soltvadkerti továbbköltözőkkel is szaporodó németek 1721 és 1725 között telepedtek be.

Azt nem tudni, hogy három nemzetiség betelepülésének mi volt az előzménye. Maga az uraság, Harruckern János György akarta így, vagy csak véletlenszerűen telepedett le a három nemzetiségű lakosság a faluban.

A letelepedett lakosság jól elkülönült egymástól, és szinte három egymás mellett levő falut alkottak.

Minden nemzetiségnek külön temploma volt a településen, mindegyik templom mellett egy - egy tér. Azonban a településnek volt egy külön „főtere” is, a piac- tér, amelyet a templom melletti terekkel, szélesebb „fő utak” kötötték össze. A

népesség száma, és a falu területe is szinte harmadolható volt. (a tótok által belakott terület, és az ő létszámuk volt a legnagyobb.) Külön temetőik, külön iskoláik, boltjaik, kocsmáik, olvasóköreik voltak a saját területükön belül.

A falu északi részén a tótok, déli részen a magyarok és a kettő között helyezkedett el a németek területe. A kocsmákba, szórakozóhelyekre sem nagyon jártak át, vagy ha igen annak általában rossz vége volt. No nem az egymás közötti ellenségeskedés, hanem az ital hatása miatti, majd én megmutatom, mert én ilyen (tót - német - magyar) gyerek vagyok.

A legmódosabbak a németek voltak, ami nagyon jól meglátszott a házaikon és az öltözködésükön is.

Az Ókertben levő szőlőskertek is 3 részre tagozódtak. Volt német - magyar - és tót - kapu. Az ókerti szőlők megszűnése után, a helyette kiarcellázott Laposi - kertekben szintén megfigyelhető volt ez a fajta elkülönülés.

A boltokat még a XX. sz.-ban is német-magyar és tót „Hangya” -ként emlegették. A lakosság egyébként a legnagyobb békében élt egymással, és az 1800-as évekre már szinte mindenki tudott magyarul is az anyanyelvén kívül. (Legtovább a szlovákok tartottak ki az anyanyelvük mellett is, hisz az én apai nagyszüleim még a 70-es évek végén is tótul beszéltek az utcabeliekkel. Ugyan ez nem mondható el a német nyelvre. Anyai nagyszüleim németek voltak és tőlük német szót a háború, a kitelepítések és a málenkíj robot utáni időben - valószínűleg a németység háború utáni egységes rossz megítélése miatti félelemből - nem lehetett hallani.)

Nem lehet kimondani, hogy nem találkoztak, nem ismerték egymást, hisz pl. bizonyos szakmáknak, bizonyos nemzetiségben voltak találhatóak a specialistái. A tótóknál sok csizmadia, szűcsmester volt, a németek között asztalosok, ácsok építőmesterek voltak inkább, a magyaroknál szabók, fémiparosok. A megbecsült, nagy tudású mesteremberek pedig mindhárom nemzetiség tagjaitól kaptak munkát.

Szinte ismeretlen volt a nemzetiségek közötti házasodás. Még a kultúrában is elkülönültek. Saját fonókaik, később olvasóköreik, „kaszinójaik” voltak.

A lakosság azonban mind a jóban, mind a rosszban összetartott. Az 1848-as szabadságharcban is mindhárom nemzetiség kivette részét, mind a katonaállításban, mind pedig a hadsereg segélyezésében. Az I. vh., a román megszállás majd a II. vh. egyre jobban összekovácsolta, összevegyítette a település lakosságát. Az I.vh.-ban besorozott nagyszámú mezőberényi, a fronton - nemzetiségre való tekintet nélkül - összebarátkozott, segítették egymást, és ez a barátság, bajtársiasság megmaradt a háború után is. A háború után már viszonylag sok vegyes házasság kötöttetett. Többen telepedtek le, vettek, vagy építettek házat a másik nemzetiség területén. A II.vh. utáni évek még egyszer megbolygatták a település életét. A háború után közvetlenül a német származásúak egy részét a Szovjetunióba, ún. „málenkij robotra”, kényszermunkára vitték, a németiség másik jelentős részét pedig családotstul Németországba telepítették ki. Így ezzel a mezőberényi németek száma jelentősen megcsappant, és mint már említettem, nyelvüket megtagadva „félelemérzetben” éltek mindennapjaikat. A tótokra is várt még egy kis meghurcolás. Csehszlovákiából - a Benes-dekrétum hatására - a magyar anyanyelvűek egy részét áttelepítették Magyarországra. Helyükre jelentős mennyiségű szlovák anyanyelvű magyar érkezett, többek között Mezőberényből is sokan. (Azt viszont itt meg kell jegyezni, hogy a szlovák anyanyelvűek Mezőberényből történő távozása gyakorlatilag önkéntes volt.)

Ma már gyakorlatilag a nemzetiségek nagyon szűk körre korlátozódnak. A lakosságnak max. 10%- vallja magát „nem magyar”-nak. Az identitás-megőrzésben nagy szerepet játszanak a kisebbségi önkormányzatok és a hagyományőrző egyesületek. A Mezőberényi Német Hagyományápoló Egyesület, és a Mezőberényi Szlovákok Szervezete. Ők nagy elánnal végzik tevékenységüket. Rendezvényeiken felelevenítik a régi öltözködési hagyományokat, énekeket, táncokat. Régi receptek alapján ételkóstolókat rendeznek, és saját közösségi házaikban klubesteket stb. tartanak.

SZABÓ FERENC: Németek Gyulán és vidékén

<http://gyula-germ.blogspot.hu/2012/11/szabo-ferenc-nemetek-gyulan-es-videken.html>

Gyulához és Elekhez viszonyítva – a hasonlóságokon túl – más körülmények szerint történt Mezőberény német közösségének letelepítése a Kettős-Körös közelébe. Különbség volt, hogy az 1723-tól háromnyelvű lakossággal benépesülő, szintén termékeny határu Mezőberény újratelepítésétől fogva a Körösök vidéke protestáns vallású településeinek sorát szaporította. Befogadásuk Harruckern János György már Békéscsaba és Szarvas esetében is érvényesített, dicséretes vallási toleranciáját igazolja az ellenreformáció időszakában. Először lutheránus szlovákok érkeztek Mezőberénybe (több mint száz évig ott ők voltak a legtöbben), őket már 1723-ban követte néhány család a Gyulára érkezett németek közül, majd 1725-ben szervezett keretek között további 18 német család jött. Letelepülésükkel együtt járt az evangélikus egyházközség megalapítása, a szlovákokkal együtt épített, kezdetleges templomban, 1745-ig közös lelkésszel. 1745-től külön-külön német és szlovák gyülekezetet szerveztek, egy-egy lelkésszel, s ettől kezdve vezettek külön német anyakönyvet is. A közös templomhasználat még több mint négy évtizedig fennmaradt. A település lakossága az 1731-től érkező református magyarokkal vált teljessé. A három mezőberényi náció együttélése mintaszerűen valósult meg: három elkülönülő, de egymáshoz simuló településrészen építették fel házaikat. Mindhárom városrészben a templomok, az iskolák körüli kis „alcentrum” alakult ki. Mezőberény tényleges központja, főtere, ahol a piacokat tartották, s ahol a községháza is elhelyezkedett, a német és a szlovák tömb találkozásánál kiformalódott tér lett. A főteret egy évszázadig az 1789-ben felépült német evangélikus templom uralta. (A közigazgatásban népességarányos képviselőket kapott mind a három közösség, a főbb tisztségeket rotációs rend szerint töltötték be.)

A legkorábbi berényi német telepések jelentős része továbbvándorolt, emiatt az ifjabb Harruckern 1760-ig 48 újabb családot hozott Mezőberénybe, közülük 21 família már Baranya és Tolna megyéből (az ún. Schwäbische Türkei földjéről), továbbá a Duna menti Hartáról és Soltvadkertről költözött át. A német fejedelemségekből közvetlenül érkezők ősi földje tágabb körben: Württemberg, Svábföld, a Saar-vidék, Hessen, Vesztfália. A mai mezőberényi németek elődei a rajnai frank dialektust beszélték. Hangtani és alaktani vonások alapján a Grossgerautól és Darmstadtól délre eső vidéken, Zwingenberg és Gernsheim környékén lehetett a mezőberényiek eredeti lakhelye.

Mezőberény német közösségének mozgékonyágát és vállalkozó készségét bizonyítja, hogy a meghirdetett kedvezményekre számítva bekapcsolódott a Maros menti és a délebbre fekvő bánáti terület állami és magánföldesúri benépesítésébe. 1788-ban 30 család költözött át a Temes megyei Lieblingbe, egy csoport 1818-1823-ban az Arad megyei Szemlakra. 1830-ban Wodianer Sámuel bécsi és pesti pénzember, nagybérlő, Gyomára telepített át körülbelül harminc mezőberényi, szemlaki és soltvadkeri német lutheránus családot.

A BÉKÉS- ÉS CSANÁD MEGYEI SZLOVÁKOK

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_szlovakok/pages/007_bekes.htm

Mezőberényt is Harruckern János György telepítette újjá, ugyancsak szlovák jobbágyokkal, akik Nógrád, Hont és Pest. továbbá Zólyom és Trencsén megyékből származtak. Két évvel a szlovák telepések után, 1725-ben német ajkú evangélikusok is megtelepedtek Mezőberényben. A harmadik telepés náció a református magyarság volt (1731). Mindegyik a település egy-egy részét lakta be. Az újratelepítés idejében a lakosságnak mintegy a fele szlovák volt, 1/3-uk német, és csak minden ötödik volt magyar. Igen érdekesen, de igazságosan oldották meg a település vezetését: A legfőbb funkciókban felváltva képviseltették magukat a szlovákok, németek és a magyarok. 1802-ben itt alakult meg az Alföldön elsőnek egy gimnázium, melyet később Szarvasra telepítettek át.

MAGYAR NÉPRAJZ

nyolc kötetben

KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NÉPRAJZI KUTATÓ CSOPORTJÁBAN

<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/08/index.html>

<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/08/430.html>

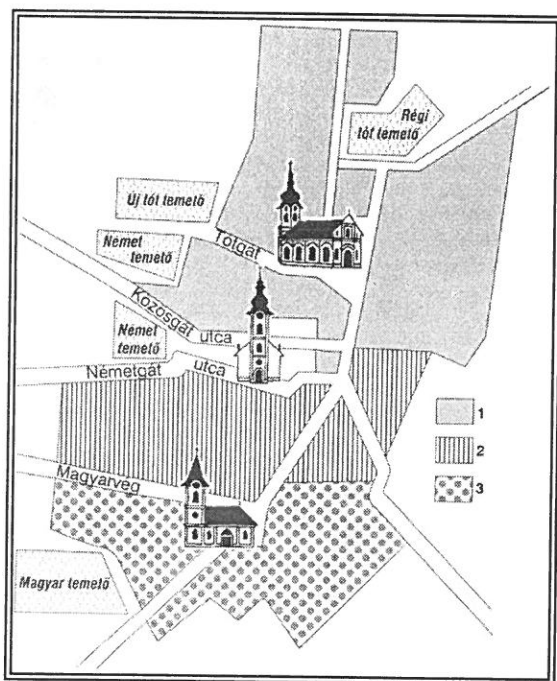
MEZŐBERÉNY

Amikor 1720-ban Harruckern János György katonai élelmezési biztos érdemei jutalmaként megkapta a Békés megye csaknem egész területét magában foglaló gyulai uradalmat, a török hódoltság és a felszabadító háborúk idején elnéptelenedett falvak és mezővárosok spontán újranépesedése már elkezdődött. A királyi kamarának a birtokba adáskor készített összeírása idején 11, döntően magyar népességű települést találtak a megye területén (Implom J. 1971: 38–39). A szervezett telepítés azonban, melynek eredményeként a magyarok mellett szlovákok, németek és románok költöztek a pusztán álló középkori eredetű települési helyekre, a Harruckern-uradalom megszerveződésének a következménye volt.

A megtelepedést szorgalmazó uradalomnak nem volt kinyilvánított célja, hogy vegyes nemzetiségű falvakat hozzon létre. Arra törekedett inkább, hogy a beköltözők egységes etnikumú faluközösségekké szerveződjenek; ilyen volt pl. a szlovákok által újranépesített Szarvas vagy Tótkomlós. A megye ötödik legnépesebb településévé fejlődött Mezőberény mégis – kivételként, de a megyeszékhely Gyulához hasonlóan – három nemzetiségűvé vált. A mezőberényiek történeti emlékezetét a 19. század első évtizedében megörökítő Skolka András úgy tudta, hogy a Bihar megyéből és a Kunságból származó református magyarok már a Rákóczi-szabadságharc előtt létrehozták aprócska falujukat, s bár a hadi események miatt az itt lakók szétszéledtek, újabb jövevényekkel megszorodva csakhamar visszatértek. A részben Szarvasról áttelepült, részben Nyitra, Liptó és Árva megyékből leköltöző evangélikus szlovákoknak 1723-ban már templomuk is volt Berényben. A szintén evangélikus, Elzászból és Frankföldről származó, és hartai, soltvadkerti továbbköltözőkkel is szaporodó németek 1721 és 1725 között telepedtek be (Skolka

A. 1988: 154–162, a falualapításról, a betelepülők származáshelyéről lásd még Implom J. 1973: 93. skk. kutatási eredményeit).

Nincs jelentősége, hogy a betelepedéskor vajon maguk a jövevények voltak-e kezdeményezői három nemzetiség egy faluba településének, vagy alkalmazkodtak csupán egy megmászhatatlan realitáshoz: az uradalom diktátumához. Társadalmelemzésünket elegendő az alaphelyzettől indítani: a mindenkori földesúr (Harruckern és örökösei, a Weinckheimék) is, az államhatalom is települési egységként kezelte ezt a három nemzetiség által lakott „kis mezővárost”. Azaz: egy közös bírót {8-967.} és tanácsot kellett választaniuk, hogy az – mint a község korlátozott önállóságú eljárásága – hajtsa s hajtassa végre a földesúr, a vármegye, az állam utasításait és rendeleteit, működjön közre az adók és egyéb jobbágyi járandóságok behajtásában és végezze az alsó fokú jogszolgáltatást. És települési-társadalmi egységként kezelte Mezőberényt paraszti környezete is: megtalálta azt a szimbolikus elemet, amit mindhárom nemzetiségre jellemzőnek talált, és „falucsúfolóba” foglalta. „Berényi bakós, békési madzagos, gyomai bicskás, tarcsai halkörmölő” – sorolták a környéken a békési táj falvainak-kisvárosainak sztereotip jelzőit. A mezőberényiek pedig nem találtak szégyellnivalót abban, hogy őket, nemzetiségüktől függetlenül, lószorból szőtt, rojtos fedelű, vászonnal bélelt tarisznyájukról – a bakóról – meg lehetett ismerni: enélkül férfiember el nem indult volna (mindenütt volt belőle 2–3) akár más településre, például vásárba, munkába ment, akár a határban volt dolga, hisz ebben tartotta az élelmet (Bonyhai M. 1933–1934: 105. és saját gyűjtés 1970–1972).

29. térkép. Mezőberény belterületének nemzetiségi megoszlása
1 = szlovákok, 2 = németek, 3 = magyarok

{8-968.} Mezőberény a megye városaihoz hasonló népességnagysága (már az 1811. évi összeíráskor 6857 lélek lakta [Skolka A. 1988: 153], 1869-ben 10 915, 1900-ban 12 875, 1931-ben 14 383 fő élt itt [Bonyhai M. 1933–1934: 91]) és mezővárosias szervezettsége ellenére sohasem volt oppidum, azaz közjogi értelemben falunak számított. Vásártartási engedélyt csak 1872-ben kapott, ami akkor már nem jelentette a mezővárosi jogállást. Az is igaz persze, hogy a helybeliek – s a

környékbeliek, a megye azonban nem – ettől kezdve szerették „városnak” nevezni településüket. Hadd tegyük hozzá: a 19–20. században, a két világháború között és a közelmúltban egyaránt jellemző volt városias vonzáskörzete, forgalomszervező szerepe miatt – amint azt a gazdaságföldrajzi elemzések is megállapították – korántsem volt alaptalan ez a lokálpatrióta elfogultság. Egy 1870. évi felmérés arról tanúskodik, hogy a berényi piacokat a vésztőiek, a körösladányiak, a köröstarcsaiak, valamint a békési, a gyomai és az endrődi tanyai lakosok rendszeresen látogatták. E vonzáskörzet kialakulásának és megszilárdulásának: a település városiasodásának alapja elsősorban az volt, hogy a vasúttal nem (vagy csak jóval később) rendelkező szomszédos községek, kisvárosok szállításai is az itteni vasútállomásra irányultak. Ebben az időben, amikor a kortársak számításai alapján a megyeszékhely Gyulát a városi rangsor 106. helyére sorolták (Szarvast, Békést, Békéscsabát, Orosházát viszont lényegesen előre!), Mezőberény a 107. volt a magyarországi városok sorában. Ezt követően az urbanizálódás Békés megye mindegyik városában eléggé lassú ütemű, ám a nagyközség Berényé sem volt lassúbb a városokénál: urbanizáltság tekintetében a megyében továbbra is ötödiknek-hatodiknak rangsorolták. Ipari fejlettsége sem maradt el a megye többi városától. Az iparból élők aránya 1910-ben 14,3%, s ez a megyei átlagnál is, de a szintén mezővárosi múltú megyebeli kisvárosokénál is magasabb. A 19–20. század fordulóján az 1871-es alapítású „Mezőberényi Gőzmalmi Részvénytársaság”, az 1882-től üzemi termelést folytató, s a háziipari szövetést mint bedolgozási formát is megszervező szövőipar, két téglá- és cserépgyár, valamint nyomda jelentette a berényi gyáripárt (Szabó F. 1973: 225–226, 251, 255, 266; lásd még Szabó F. 1974: passim). A két világháború között, noha a berényi téglagyárak, malmok is elérték vagy meghaladták az alföldi városok ilyen üzemeinek fejlettségi szintjét, a textilipar fejlődött igazán dinamikusán: a szövőüzemekben a település 600–630 főnyi ipari foglalkoztatottjának mintegy fele talált munkát (Bonyhai M. 1933–1934: 171–178; Farkas J. 1973: 356, a szövőiparról részletesen: Dütsch Zs.–Jakab M. 1970).

Berény kulturális intézményei is számottevően hozzájárultak – koronként ugyan változó mértékben – a városias szerephez. Leginkább 1802–1834 között, amikor az utóbb Szarvasra átköltöztetett evangélikus gimnáziumának 100–150 beiratkozott hallgatója fél országnyi területről toborzódott: Békés megyeiek voltak a legtöbben, de Sáros, Nyitra, Pest vagy Nógrád megyeiek is akadtak közöttük. Tanári karához olyan jeles személyiségek tartoztak, mint Skolka András, akinek több Békés megyei település – közöttük Mezőberény – első, német nyelven megjelent történeti, statisztikai és néprajzi leírását köszönhetjük (Irányi I. 1973: 13–31). A 19. század vége óta az 1895-ben megnyitott polgári fiú- és leányiskola biztosított – az akkori felfogás szerint – „középfokú” oktatást. Az első helyi újság 1912-ben jelent meg, s a két világháború között is volt a vonzáskörzet olvasóközönségére is számító hetilapja a településnek (Bonyhai M. 1933–1934: 210). Várossá nyilvánítására {8-969.} mégis csak 1989-ben került sor (Tóth J. [szerk.] 1980; Velkey G. 1989: 371377).

Újratelepedése óta egy községként kezelték tehát Mezőberényt, jóllehet a magyarok, a szlovákok és a németek egymástól elkülönülten, három „falut” alkotva telepedtek le, s elkülönülésüket a 20. századig fenntartották. A jelenlegi városképből – a fő közlekedési utak nyomvonalából, a közösségi épületek elhelyezkedéséből – is kikövetkeztethető a három nemzetiségnek ez a falusias elkülönülése. A három templom – a szlovák és a német evangélikus, valamint a magyar református – olyan elhelyezkedésű, mintha egy-egy falu központjában építették volna: mindegyiket kis

tér veszi körül, s fontos közlekedési utak ide futnak be. Vagyis annak ellenére, hogy a városka főtere – a városházával, a boltokkal és a közintézményekkel – a „centrum” szerepét töltötte s tölti be a forgalomszervezésben, a templomok környékén is kialakultak „közösségi fórumok”.

Ezek a „faluhatárok” persze sohasem jelentettek, a közelmúltban-napjainkban végképp nem jelentenek tényleges választóvonalat. A tótvég, magyarvég, németvég – azaz a három „falu” – utcahálózata szerves egységet alkot, sőt a magyar–német, illetve a német–szlovák „határon” egy-két utcában mindig vegyesen laktak. Arra is vannak viszont adataink, hogy a 19. század elején publikációban tájékoztatták a lakosságot, ha valamelyik nemzetiség körzetében „idegen” szándékozott megvenni egy eladó házat, az adott nemzetiséghez tartozónak volt ugyanis elővételi joga. Tudatosan törekedtek tehát az etnikai alapú „faluvá” szerveződés fenntartására. Aminek természetes következménye volt, hogy rendszeresen nem látogatták a másik nemzetiség „faluját”, tehát nem ismerték az ottani utcákat-házakat, az ott lakókat olyan mértékben, mint más hasonló nagyságú kis mezővárosokban. Azért nem közlekedtek a falujukon kívül, mert nem volt szükség rá: nemcsak a rokonok, a barátok, a mesteremberek is a „saját faluban” laktak. Bár a helyi közvélemény számon tartott egy-egy nemzetiségre különösen jellemző mesterségeket (például a németekre jellemzően az asztalossgátlóságot, a szlovákokra a csizmadia- vagy szűcsipart), egy-egy nemzetiség iparúzóinak száma nagyjából megfelelt a nemzetiségi arányoknak; 1850-ben például a három helybeli céh (csizmadia, kovácskerékgyártó, asztalos-esztergályos-lakatos) tagjai közül 69 volt szlovák, 24 német és 15 magyar (Szabó F. 1973: 223–224). Azért sem kellett a másik nemzetiség „falujában” közlekedni, mert a rendszeresen ismétlődő úticélokot eleve praktikusán: a közelséget figyelembe véve szervezték. A szlovákok és németek temetője egymás mellett, de mindkét „falu” lakói számára könnyen megközelíthető helyen van, a magyarokét pedig a magyarvéghez közel, a község másik oldalán alakították ki. Mind a régebbi, mind az újabb szőlős-gyümölcsöskertben úgy osztották ki annak idején a parcellákat, hogy az egyes „falvak” lakóinak megközelítően egy tömbben legyen a szőlője, s az a lakóhelyükhöz legközelebbi kapun könnyen megközelíthető legyen (Szilágyi Miklós 1973: 212–213). Az azonos vallás szükségessé és lehetővé tette ugyan a szlovákok és a németek egymáshoz igazodását, mégis önálló templom építésére törekedtek: 1745-ig egy lelkipásztoruk, közös gyülekezetük volt; ettől kezdve mindaddig, míg II. József türelmi rendeletének köszönhetően fel nem épült a németek új temploma, felváltva ugyanabba a templomba jártak, de külön papot választottak (Bartóki J. 1986: 22).

{8-970.} A magyar gát, német gát, tót gát nemhivatalos utcaelnevezéseket – a múltra vonatkoztatva – „határként” szokták emlegetni: mintha a gát a másik nemzetiséggel való érintkezés gátoltságát fejezné ki. Ez a vélekedés azonban téves etimologizálás eredménye: a békési-bihari tájon ’országút, kövesút’ jelentésű volt a szó. A településszerkezet is ezt, s nem az ’akadály’ jelentést támogatja, a gátak ugyanis nem az egyes nemzetiségek lakókörzetének határán húzódnak, hanem a „falu” tengelyét: a szomszédos községekbe vezető országutat jelentik. A gát szó jelentésének laikus magyarázata mégis figyelmet érdemel: ezzel a szimbolikus „gáttal” tudják kifejezni az együttműködés és elkülönülés fogalmilag nehezen leírható helyi sajátosságát. A napi életszervezés ugyanis azóta, amióta a község újraterveződött, az egymáshoz igazodás és a távolságtartás egyensúlyát követelte meg minden itt lakótól. Tartozzék az egyén bármelyik etnikai közösséghez, kettős

normarendszerhez kellett igazodnia. Az aktuális szükséglettől, a konkrét élethelyzettől függően vagy az együttműködést és toleranciát mint kívánatos magatartást, vagy etnikai és vallási közössége kulturális identitásának megőrzését hangsúlyozták a közösségi normák. Ha a gazdasági érdekekkel – a termelés megszervezésével, a községen kívüli kapcsolatokkal – voltak összefüggésben ezek az íratlan közösségi szabályok, az együttműködés szolgálatában állottak. A gazdasági érdektől távolodóban mindinkább erősödött az etnikus közösséghez tartozás hangsúlya: az eredendő kulturális különbségeken örökődő, azokat újra meg újra megfogalmazó szabályoknak, ezzel együtt az etnikus színezetű kulturális szimbólumoknak volt életirányító szerepe.

A nemzetiségek elkülönülésének szabályrendszere és megannyi kulturális szimbóluma végső soron az endogámia következetes érvényesítését szolgálta. Mindhárom településrésznek – így emlékeztek a legidősebbek a 19–20. század fordulójára – külön kocsmája volt, ahol vasárnaponként s nagyobb ünnepeken bálokat tartottak. Nemzetiségenként szerveződtek a fonókák, sőt még a többségükben a 19. század utolsó két évtizedében megalakított olvasóköri, egyesületi is – a „úri” közönségre számító kaszinót, az iparoskört és az agrárszocialista színezetű „Földművelő Munkásegyletet” kivéve (Bonyhai M. 1933–1934: 126–131; Szabó F. 1973: 264). A legényeknek nem volt ajánlatos a másik „falu” szórakozóhelyét, táncos multságát látogatni, mert a valós vagy vélt udvarlási szándékot veréssel torolták meg. Ami azután – a legényvirtus értelmében – bosszút kívánt, s ekkor már italtól feltüzelt egyenlő erejű csapatok álltak egymással szemben. Az összeházasodási tilalom mégsem jelentette azt, hogy ne fordultak volna elő már a 19. században is „vegyes” házasságok, az egykorú források azonban arról vallanak, hogy inkább csak az iparosok, a szegények körében, s azoknál, akik szélesebb körből kényszerültek válogatni: az özvegyeknél. Az összeházasodás az első világháborút követően kezdett, a vagyoni szempontoktól korántsem függetlenül „szokássá” válni; részben a nyelvi asszimiláció előrehaladásával párhuzamosan, részben az elkülönítő közösségi normákkal ellentétes külső organizációs tényezők (közös polgári iskola, együtt katonáskodás az első világháborúban stb.) hatására. Általánosan elfogadottnak azonban csak az 1960–1970-as évek óta tekinthető a református–evangélikus „vegyes” házasság feltétel nélküli tudomásulvétele. (A református lelkész 1971-es tájékoztatása szerint Mezőberénybe kerülésekor, az 1940-es évek végén, az évi 30 körüli esketésből 3–4 akadt „vegyes”, s két évtized alatt a felét is elérte az ilyen házasság.)

{8-971.} Az együttműködés és elkülönülés tartalmában lassan változó egyensúlya – s ebben Skolka András 19. század eleji tapasztalata és az 1970-es évek elején néprajzi módszerekkel rögzített közvélekedés egybeesése – a következőket jelentette. A mezőberényiek természetesen, az egy községben élés elemi feltételének tekintették, és büszkeséggel, más településektől megkülönböztető jellemzőként tartották számon a magyarok, németek, szlovákok „szép egyetértését”. Abban fejeződött ki az egyetértés, hogy előjáróikat mindig a három nemzetiségből arányosan, vagyis azt figyelembe véve választották, hogy a szlovákok megközelítően annyian voltak, mint a magyarok és németek együtt. A népesség megoszlásának ezt a helybeliek által emlegetett arányát a 19. századi statisztikák igen, a 20. századiak már nem tükrözik. 1861-ben 4300 tót ajkú evangélikust, 2631 német ajkú evangélikust és 2492 magyar reformátust írtak össze. 1900-ban viszont már 6772-en magyar ajkúnak vallották magukat, s csak 3239-en tót ajkúnak, 2849-en német

ajkúnak. A helyi közvélemény persze a református vallást fogadta/fogadja el a magyar etnikai közösséghez tartozás egyértelmű kifejezőjének, s ekkor 3340-en voltak a reformátusok, 8416-an az evangélikusok – azaz „németek” és „szlovákok” (Bonyhai M. 1933–1934: 77–78). A második világháború után gyökeresen megváltoztak a nemzetiségi arányok, s nemcsak azért, mert a nyelvi asszimiláció a 20. században felgyorsult. Azért elsősorban, mert a magyar–szlovák lakosságcsere keretében 235 szlovák család (976 személy) Szlovákiába települt át, s helyükre Gutáról magyarok költöztek be (124 család, 591 személy); a németek közül pedig 926 személyt telepítettek ki Németországba (Molnár P.-né 1973: 434–435). Az is felettébb jellemző azonban a helyi közvélekedésre, hogy még az 1970-es évek elején is, e kényszerű népességmozgást nem tudatosítva, csak a három nemzetiséghez tartozó – a két protestáns vallást követő – törzsökös lakosság „szép egyetértését” emlegették a néprajzkutatóknak. Vagyis a városka felekezeti és nemzetiségi jellege szempontjából elhanyagolhatónak vélték mind a néhány száz főnyi, lassan beszivárgó, s vagy a „szegények”, vagy a tisztviselők számát szaporító római katolikust, illetve görögkeletit; mind a kereskedelmet és a városias szolgáltatást szervező zsidókat (1861-ben 141-en, 1910-ben 280-an voltak); mind pedig a két világháború között 30–35 népes családot kitevő, a Páris és London nevű cigánytelepeken lakó, tapasztással, zenéléssel, kéregetéssel foglalkozó cigányságot (Bonyhai M. 1933–1934: 77–79, 100).

A három nemzetiség harmonikus együttélésének az volt a legfőbb garanciája – hangoztatták az idősebb generáció tagjai 1970. tájt, az akkori demokratikus szólamok burkolt kritikájaként is – , hogy „régén” évente másik nemzetiség adta a bírót, akit az egész község egyetértésével választottak, a törvénybírót már csak a másik két nemzetiség valamelyike adhatta, a községi gazda pedig csak a harmadik nemzetiségből kerülhetett ki. Ugyanez a gondosan mérlegelt arányosság érvényesült minden más községi megbízatás, rendészeti vagy szolgáltató funkció esetében, például a csőszök vagy a pásztorok választásakor. Szinte szó szerint ezt a választási elvet örökölte meg Skolka András a 19. század elején (1988: 168): „A 3 különböző náció közötti harmónia a faluban példás, [...] van egy falubíróság, amelyet mindhárom náció tagjaiból arányosan állítanak össze. A bírót minden új választás alkalmával váltakozva a másik nációból választják meg. [...] Ha a bíró szlovák, akkor egy magyar a törvénybíró, ha viszont német vagy magyar a bíró, a törvénybírónak szlováknak {8-972.} kell lennie, mert a szláv nemzet olyan nagy létszámú, mint a másik kettő együttvéve”.

Ez a majd két évszázad alatt nem változó „közösségi norma” persze a mindenkori szimbolikus garanciákat szemlélteti; nem jelenti, hogy az elv minden egyes választáskor érvényesült is. Az 1763–1849 közötti időszak bírói számadásai és bíróválasztási jegyzékei – összesen 84 bíróválasztás adatai – azt mutatták, hogy ez alatt a háromnegyed évszázad alatt 38 alkalommal választottak szlovák, 32 alkalommal német és 14 alkalommal magyar bírót. Vagyis az arányok jelentősen eltértek a normává fogalmazott eszménytől; csak tendenciaként, és az összes községi funkciót, feladatkört figyelembe véve érvényesült a büszkén emlegetett „szép egyetértés” (Szilágyi Miklós 1973: 189–191). A helyi intézményrendszer kialakításáról az 1970-es évekig „élő hagyományként” őrzött eszmény egyébként azért figyelemre érdemes, mert az 1872. évi közigazgatási reform után a képviselő-testület választásában már nem érvényesült: a 40 fős képviselő-testület felét a legtöbb adót fizetők (a virilisek) tették ki, és a választható tagok nemzetiségi

összetételének arányait sem írta elő jogszabály. Ettől fogva „csak a bíró – törvénybíró – községgazda [...] váltakozó hármában lehetett érvényesíteni a háromnyelvűséget” (Szabó F. 1973: 265).

A közös érdekek képviselője és szolgálata a mindennapok szintjén azt jelentette, hogy a község elöljárósága, ha nem is látványosan, „rebellis” módjára, de eléggé hatékonyan ellenállt a földesúri akaratnak: amennyire lehetett, lazította a feudális függés szálait. Ha a földesúri utasítások sértették volna a jobbágyparasztok termelési érdekeit, vagy öntudatosan protestáltak, vagy elszabotálták a rendelkezést. Az 1810-es évek elején a földesúr – atyai hangon megfogalmazott agrotechnikai indoklással – megtiltotta az ugar tengerivel való bevetését, arra akarván rászorítani a berényieket, hogy hagyják azt továbbra is közös legelőnek. A bírák azonban évente megismételt kérvényezésükkel mégiscsak elérték, hogy folyamatosan, az 1830-as években is – a kérvényükre ráírt szöveg szerint minden évben „utoljára” – bevethették az ugart, csökkentvén ezzel a földesúr nyájai számára igénybe vett legelőt. A folyamatos legelőcsökkentéseket, a közös legelőn tartott földesúri juhnyájakat, főleg pedig „a szegény robotoló Néppel” való kegyetlenkedést következetesen úri önkényeskedésnek minősítették: 1816-ban például a megye „Statusihoz és Rendeihez” fordultak, sérelmeik orvoslását kérve (Szilágyi Miklós 1973: 197).

Elsőrendű közösségi érdek volt az alföldi mezővárosokban, így Berényben is a legeltető állattartás szervezetének kialakítása és működtetése: a parasztgazdaságok árutermeléséhez a legkedvezőbb feltételek biztosítása. Az állatfajtánként, korcsoportonként, nemenként, tehát a haszonvételi célt messzemenően figyelembe véve megszervezett nyájak voltak a biztosítékai a piacképes állatok felnevelésének, valamint a 19. század elejére fontos árucikké vált birkagyapjú eladhatóságának. Ez az érdekezésség tette szükségessé, hogy felülemelkedjenek az etnikus elkülönülésen: ha a minőségi igények úgy kívánták, egyetlen nyájat szervezzenek az állatokból, illetve – ha nagyobb a legelőn tartott állomány – területi elv szerint kétfelé, magyarvégesire (ahová a németek is tartoztak) és tótvégesire osszák. A tanácsnak kellett örkölnie azon, hogy minden állatnak megfelelő minőségű legyen a legelője. Évről évre publikációkban tudósították tehát a lakosságot a nyájak kihajtásának és széjjelverésének időpontjáról, egyes legelőrészek részleges vagy teljes tilalmáról. Ha pedig a község {8-973.} határában nem volt elegendő és megfelelő a legelő, a legelőbérlettel kapcsolatos ügyintézés szintén az elöljáróság feladatai közé tartozott (Szilágyi Miklós 1973: 191–193).

Az etnikus „faluközösségek” mezővárosi intézményrendszerbe integrálódása tehát – az együvé településtől kezdve folyamatosan – a gazdasági érdekezésségre épült: az árutermelő állattartást szolgálta. Lényegileg ugyanúgy, mint az etnikai értelemben homogén alföldi mezővárosokban. Az etnikus kultúrák csupán azokból a részelemekből szerveződtek rendszerré, melyek nem függtek össze a gazdasági érdekekkel. Ezért fedezhetők fel – a kulturális kölcsönhatás és a magyar környezethez igazodás tendenciájának erősödése mellett természetesen – nemcsak a nyelvi kötöttség szövegfolklórban, hanem a viseletben, a népművészetben vagy a táplálkozásban is az etnikus sajátosságok (példák: Bartóki J.–Hentz L. 1973: 325–343; Hentz L. 1973a: 291–323; 1975: 121–163; Szilágyi Miklós 1973: 221–224). A termelési kultúrában – azaz: a tanyás gazdálkodás üzemszervezetében, a földművelés és állattartás technológiájában, eszközkészletében – alig lehet felfedezni különbségeket a három nemzetiség között. Nemcsak a közelmúlt

évtizedek recens néprajzi vizsgálatai mutatták egyöntetűen alföldi jellegűnek a berényiek termelési kultúráját (vö. Varga Gy. 1973: 227–262), hanem a feudalizmus kori levéltári források elemzése is azt igazolta, hogy a más ökológiai adottságok által meghatározott termelési tapasztalatokkal az Alföldre érkezett szlovákoknak és németeknek az itteni gazdálkodáshoz való alkalmazkodása a 18. század végére lényegileg befejeződött. Ami például abban is kifejeződik, hogy a berényi szlovák és német nyelvben a tanyát Szallaschnak nevezik, „azt gondolva, hogy ez tót, illetve német kifejezés” (Bonyhai M. 1933–1934: 161). Márpedig a békési tájnyelvben – forrásokkal igazolhatóan Berényben is – a 18–19. század fordulójára lezajlott a ’külterületi állatteleltető és mezőgazdasági telephely’ szállás > tanya névcseréje, s ezzel együtt a szállásfunkció is valamelyest módosult.

Ezeket az 1970-es évek néprajzi adatgyűjtéseire alapozott következtetéseinket Skolka András 19. század eleji megfigyelései erősítik. Mindhárom nemzetiségre jellemző szemnyerési módként mutatta be például a szalaszgabona nyomtatását, hangsúlyozva, hogy a „cséplést itt egyáltalán nem ismerik”. A tanyákkal, a tanyás gazdálkodással kapcsolatban sem voltak olyan fenntartásai, mint az általa amúgy nagyra becsült és ebben az összefüggésben is idézett Tessedik Sámuelnek. Skolka az üzemszervezési előnyöket részletezte, tiszteletteljesen vitatkozva a szomszédos szlovák mezőváros, Szarvas nagy tekintélyű evangélikus lelkészével. A mezőberényi gimnázium tudós tanára nyilván nem spekulatív következtetés útján „fedezte fel” az alföldi tanyahasználat racionális voltát, hanem a helybeliek – s mert ebből a szempontból sem tett különbséget: mindhárom nemzetiség – véleményét közvetítette. Ahogy a paraszti, s nem a földesúri álláspontot fogalmazta meg akkor is, amikor elismerően említette meg az ugar kukoricával való bevetését, szemben a másutt szokásos egész éven át tartó pihentetéssel. Akadnak ugyan – a gazdálkodásról szólva – valamelyik nemzetiséget kiemelő megjegyzései, ezek azonban inkább az újításhoz, a vállalkozáshoz való más-más viszonyt szemléltetik, nem a más-más termelési kultúra bizonyítékai. Említi például, hogy burgonyatermesztéssel főleg a németek foglalkoznak, s a szomszédos települések szőlőskertjeiben is többségükben ők vásárolnak {8-974.} szőlőföldet; a régies gabonátárolásról pedig azt állítja, hogy ekkor már „csak itt-ott, a falu magyar részében” voltak vermek (Skolka A. 1988: 124, 126–128). A németek vállalkozókészségének és a magyarok nagyobb fokú konzervativizmusának ilyen példái egybecsengenek a 20. századi sztereotip általánosításokkal, melyeknek lényegét a lokálpatrióta – és helybeli német származék – helytörténész így fogalmazta meg: „Mezőberény lakosai vagyonszerzésben versenyeznek. E versenyben első a németek, azután a tótok következnek, és végül jönnek a magyarok”; majd más helyütt: „Tagadhatatlan, hogy Mezőberényben úgy a kulturális, mint a gazdasági haladás terén legelőbbre vannak a német ajkú lakosok, mert fogékonyak és könnyebben sajátítanak el, honosítanak meg modern gondolatokat” (Bonyhai M. 1933–1934: 94, 97).

A termelési kultúra egységessé formálódása a három nemzetiségnek az ingó és ingatlan vagyon öröklésével kapcsolatos szokásjogi felfogását is azonossá formálta. Több száz jobbágyvégrendelet alapján arra következtettünk, hogy a 18–19. század fordulóján mindhárom nemzetiségnél ugyanúgy, mint más Békés megyei mezővárosokban, a fiúk egyenlő arányban örökölték az ingatlanokat, az állatvagyonot és a földműveléshez szükséges ingóságokat, a lányokat pedig – bútorból, ágybéli holmiból, ruhaneműből, asszony keze alá tartozó munkaeszközökből összetevődő –

stafirunggal, néhány állattal (legjellemzőbben üszőborjával vagy tehénnel), esetleg szőlőfölddel házastották ki (Szilágyi Miklós 1973: 198; 1977a: 581–588). Az 1910–1930-as évekre vonatkozó emlékezések szerint ehhez hasonló maradt – nemzetiségi hovatartozástól függetlenül – a szokásjogi felfogás, noha ekkortájt már a törvényes öröklés az egyenlő osztást kívánta volna meg. A lányokat kistafirozták; egy-két tehenet vagy üszőt is adtak a férjhezmenetelkor, viszont – ha a szülők életében, az ő akaratuknak megfelelően történt az osztozkodás – a földből rendszerint lényegesen kevesebbet (esetleg csak fele annyit) kaptak, mint fiútestvéreik, az állatokon, a tanyaépületen, a gazdasági felszerelésen pedig kizárólag a fiúk osztoztak. Az utóbbi vagyontárgyak – vagyis a „belsőségek” – sohasem kerültek közjegyző elé; ha odavitte valaki az öröklés, az osztozkodás ügyét, számíthatott rá, hogy „megszólják”, mert nem azt követi, amit a szokás diktál. Csak akkor fordult elő a földnek a fiú- és leánytestvérek közötti arányos szétosztása, ha a szülők halála után nem az ő végakarataikat hajtották végre (saját gyűjtés, 1972). Arra, hogy a betelepüléskor a németek szokásjogi felfogása valamelyest eltérhetett attól, amit a fennmaradt végrendeletek és az itt idézett emlékezések tartalmaznak, Skolka egy megjegyzéséből lehet következtetni. Szerinte „a németek a leányokat a fiúkkal egyenlőnek tartják és az összes, mindkét nembeli gyerek egyenlő arányban örököl”; a magyarokra és szlovákokra viszont az a jellemző, hogy a fiúk „osztoznak a birtokon, az állatokon és a gazdasági eszközökön, [...] a leánynak meg kell elégednie a kelengyével” (Skolka A. 1988: 166). Mivel az ilyen különbségnek az egykorú végrendeletekben halvány nyoma sem fedezhető fel, arra következtethetünk, hogy a németek a 18–19. század fordulóján számon tartották ugyan az egyenlő öröklés szokásjogi elvét (ezt rögzítette Skolka), amikor azonban végrendelkeztek, tehát nem remélték, hogy örökösük a helyi előljáróság mint bírói fórum közbejötté nélkül a „német” szokásjogi felfogást fogják érvényesíteni, a magyarországi szokásjoghoz alkalmazkodtak: a fiúág előnyösítését fogalmazták meg. Csak 1836 után teremtdőtt meg ugyanis a törvényes lehetősége annak, hogy a leányág {8-975.} – peres úton – az egyenlő öröklésre vonatkozó igényét érvényesíthesse (Szilágyi Miklós 1995a: 61–62).

A három etnikus közösség együttműködését szolgáló, itt csak vázlatosan bemutatott mezővárosias társadalomszervezet és intézményrendszer egységesítő, egymáshoz hasonító hatásának és a kisközösségek mégiscsak érvényesülő kulturális elkülönülésének tényeit ez alkalommal nincs lehetőségünk aprólékosan sorra venni. A nyelvhasználat lassú egységesülése (vagyis az asszimiláció, a magyarosodás folyamata) és az anyanyelvhez való ragaszkodás, ezzel a „mátság” öntudatos kinyilvánítása azonban eléggé pontosan kifejezi azt, ami a három etnikus kultúra egymás mellett élésére folyamatosan jellemző volt. Skolka azt tapasztalta a három nyelv 19. század eleji használatáról, hogy a magyarok nem tanulják meg a másik két nemzetiség nyelvét; a szlovákok szükségből megtanulnak magyarul, a német nyelvet viszont megvetik; „csak az itt kozmopolitává lett német ember beszéli anyanyelvén kívül meglehetősen tisztán és folyékonyan a szlovákot és magyart” (Skolka A. 1988: 163). Feltételezve, hogy nem szándékosan túlzó az ilyen fokú magyarosodás hangoztatása, a nagyvonalú általánosítás mindenképpen vitatható ebben a németek és szlovákok betelepülésétől két-három emberöltőnyire megfogalmazott véleményben. Ha az 1970-es években az idős generáció tagjai azt állították, hogy gyermek- és ifjúkorukban ismertek olyan szlovákokat (németeket alig, ha mégis, kizárólag nőket), akik csak anyanyelvükön beszéltek, elképzelhetetlen, hogy egy évszázaddal korábban minden szlovák és német tudott volna magyarul. Hiszen az

sem volt általános gyakorlat a századfordulón, inkább csak személyiségjegyek motiválta egyéni kezdeményezés, hogy több jómódú szlovák gyerek a református iskolába járt, mert szüleik magyarul akarták taníttatni őket, a németek között pedig akadt olyan (egyébként a magyart is akcentus nélkül beszélő), aki azért járt néhány évig – szülei kívánságára – a „tótvégesi” iskolába, hogy ne csak a tanyaszomszéd gyerekektől tanuljon szlovákul. A 20. századi példákból inkább arra következtethetünk, hogy részben a lehetőségektől (például más nemzetiségűek voltak a tanyaszomszédok), részben a családok által gondosan mérlegelt szükséglettől volt mindig is meghatározott az anyanyelven kívül valamelyik helybeli nyelv ismerete. Skolka summás véleménye sem jelent tehát többet annál, amit a századelőre visszaemlékező öregek így fogalmaztak meg: legtöbben a németek, legkevesebben a magyarok között akadtak olyanok, akik az anyanyelvükön kívül úgyahogy ismerték a másik két nyelvet is; illetve: a szlovákok és a németek nem egymás nyelvének, hanem a magyarnak az elsajátítását tekintették fontosnak.

A személyes érdek a feudalizmus évtizedeiben is, később is a magyar nyelv valamilyen szintű elsajátítására sarkallt – de nem az anyanyelv feladására. Magyar volt a közigazgatás nyelve, így a német és szlovák előjárók, ha a jegyzőkönyvet a mindhárom nyelvet beszélő nótárius vezette is, nem láthatták volna el megfelelően hivatalukat magyar nyelvtudás nélkül. Aki pedig sikeres akart lenni a településen túl nyúló kapcsolatokban (például vásárokra járt, az uradalmak munkakínálatait használta ki), szintén csak a magyarral boldogult. Az ilyen késztetések természetesen nem azonos módon érintettek meg mindenkit: a múlt században is, a 20. században is sokan voltak olyanok – bár csökkenő számban, s utóbb főleg a nők között –, akik alig-alig szembesültek vele, hogy a magyar nyelv ismerete esetleg jó szolgálatot tenne az etnikai közegen kívüli érintkezésben. Annak is lételeme volt azonban anyanyelv, aki az {8-976.} ilyen értelmű „érdek” vonzásába került: etnikus közösségéhez tartozását nem adta, nem adhatta fel.

A nyelvi elmagyarosodás és az etnikus színezetű „parasztos” kultúra lassú feladása annak az egymás megbecsülését „hagyománnyá” fejlesztő, kisközösségeket is felmorzsoló, a külső hatásoktól sokszorosan meghatározott, a két világháború közt mind erőteljesebb hatású szemléleti változásnak a következménye, melynek egyik jellemző tünetét a nevét magyarra változtató helytörténész fogalmazta meg: a németek jól beszélnek magyarul, s „ha uraskodni akarnak, akkor csak magyarul beszélnek, mert ezt a műveltség jelének tekintik” (Bonyhai M. 1933–1934: 100).

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Mezőberény lakosságának egyediségét a három nemzetiség együttélése formálta olyanná, amilyen napjainkban. Az elnéptelenedett faluban megyei, de még országos szinten is ritkaság számba menően, három nemzetiség telepedett le. Evangélikus szlovák és német, valamint református magyar. (Mezőberényt is Harruckern János György telepítette újjá, ugyancsak szlovák jobbágyokkal, akik Nógrád, Hont és Pest. továbbá Zólyom és Trencsén megyékből származtak. Két évvel a szlovák telepések után, 1725-ben német ajkú evangélikusok is

megtelepedtek Mezőberényben. A harmadik telepés náció a református magyarság volt, 1731-ben.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszag_i_szlovakok/pages/007_bekes.htm)

A lakosság összetétele, kialakulása és a településen való elhelyezkedése annyira egyedi, hogy a nyolckötetes „Magyar Néprajz” c. könyv, Mezőberényt hozza fel példának, a háromnemzetiségű települések életével, kialakulásával kapcsolatban. A lakosság nagy egyetértésben és összefogásban - habár területileg elkülönülve - élt a községben. Minden közösség a saját szokásai- öltözködés, étkezés, építkezés stb. - szerint, azonban az évek alatt eltanultak, átvettek egymástól dolgokat. Természetesen ezek mindig a jobb dolgok voltak, amivel a saját tevékenységüket könnyítették, javították. (Nagyon sok olyan dolog alakult ki, amely más, csak egy nemzetiség által lakott településen nem. Ételek, ruházat, technológia mind a mezőgazdaságban, mind a kézművességben. Jó példa erre a disznóvágások különbözősége a nemzetiségek között. Egy idő után egymás tevékenységét „ellesve” alakult ki az igazi kolbász, amit ugyan Csabán is magukénak vallanak, de az igazi az itt készül.) A második Vh.-ig gyakorlatilag őrizték anyanyelvüket, de mindemellett mindenki tudott magyarul is. A háromnyelvű községben szinte csak az 1945 utáni, máig emlékezetes külső behatásokra történt meg az, hogy lecsökkent a nemzetiségiek aránya, nem beszéltek az anyanyelvüket, elhagyták szokásaikat. A községben nagyon leredukálódott a nemzetiségiek aránya, és a népszámlálások idején, alig - alig vallották az emberek magukat a magyaron kívül másnak. Öröndetes tény, hogy az 1990-es évektől egyre jobban erősödik a múlt megőrzésére, felelevenítésére alakuló csoportok, egyesületek tevékenysége. Gyakorlatilag mindkét kisebbségnek van hagyományőrző csoportja, melyek taglétszáma, rendezvényeik száma folyamatosan növekszik. Egyre többen - a fiatalok közül is - ismerik fel németiségüket, szlovákságukat.

Városunk háromnemzetiségű kialakulása, a nemzetiségek több mint 200 éven keresztüli együttélése, a város etnikai alapú, három részre tagozódásának egyedisége miatt, valamint a településen a kultúra, népi mesterségek, építkezés három nemzetiség által kialakult színessége miatt ajánlom a „Három nemzetiség együttélése Mezőberényben” javaslat települési értéktárba való felvételét.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

<http://www.mezobereny.hu/>
<http://www.korosimihaly.hu/mezobereny.html>
<http://www.benyovszkimihaly.hu/mezobereny/index.php?r=kepeslapokon>
<http://mai.mezobereny.hu/index.php>
<http://www.mediaklikk.hu/2016/10/11/domovina-szlovak-kozossegi-hazat-avattak-mezoberenyben/#>
http://hir6.hu/cikk/72469/nemet_hurka_tot_kolbasz_magyar_toltott_kaposzta
<http://felvidek.ma/2015/04/harom-nyelven-helyeztek-el-feliratokat-mezoberenyben/>
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/kortanc_sorozat/magyarorszagi_szlovakok/pages/007_bekes.htm
https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_BEKE_BMMK_21/?pg=198&layout=s

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

III.

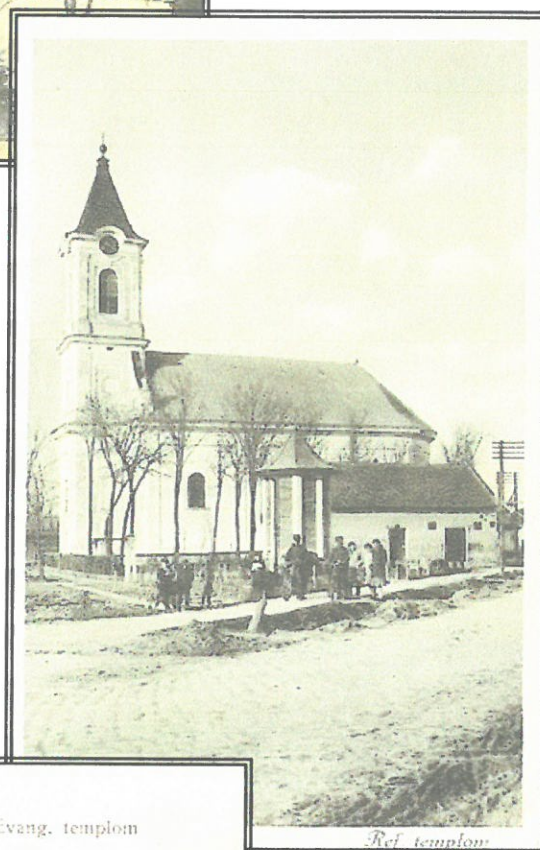
MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja
2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek
3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat

1.) Melléklet.

A három nemzetiség templomai. Fölül a Német-templom, oldalt a Magyar-templom, alul pedig a Tót-templom.

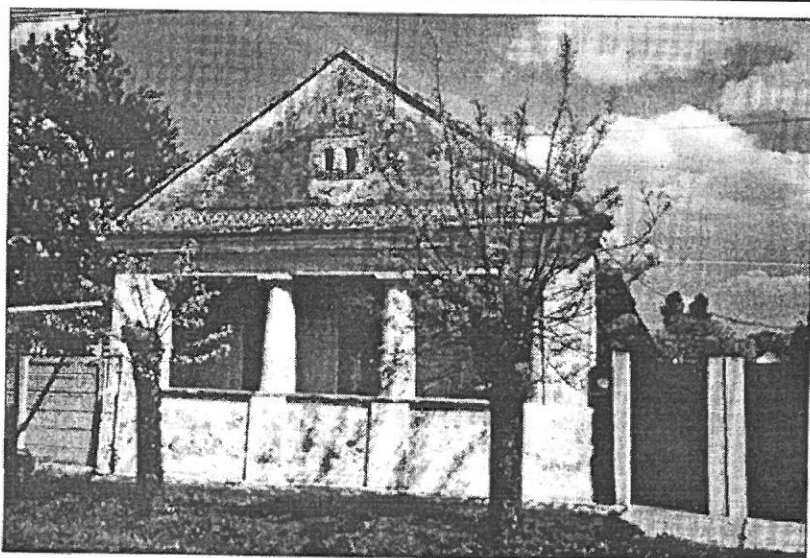
Népi klasszicista magyar lakóház, 1868-as felirattal (Deák F. 79. szám)

*Békés megyei Múzeumok
közleményei. 21. (2000)
Csete Gyula: Mezővárosi
népi építészet a
háromnemzetiségű
Mezőberényben.*

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_BEKE_BMMK_21/?pg=198&layout=s

Szárazhejárós német (Braun-féle) nagygazdaház (Petőfi u. 5. szám)

Klasszicista jellegű Ulitskás szlovák nagygazdaház (Madarász u. 21. szám)

Ajánlás

Mezőberény lakosságának összetétele három nemzetiségű, magyar, német, szlovák. Szinte példa nélküli a jelenlegi békés egymás élése ennek a három nemzetiségnek. Tiszteletreméltó, ahogy őrzik hagyományaikat, és becsülendő, ahogy ezt a köztudatba - különböző rendezvényeken - népszerűsítik. Példaként említeném, hogy mindhárom nemzetiség templomot építtetett magának, de a mezőberényiek – nemzetiségüktől függetlenül - mindhármát magukénak érzik. A Népek barátsága szobor szintén a három nemzetiség békés egymás mellett élésének érzését erősíti. Számos más épület, alkotás, tárgy, könyv, tanulmány és visszaemlékezés őrzi ennek fontosságát.

1723-ban beletelepített evangélikus szlovák csoport után 1725-ben Németországból - a második letelepítés során - ide érkező németek, és 1727-ben a 21 református magyar ajkú család ide költözése kezdetekben pozitívan szolgálta a fejlődést. Erősítette a gazdasági fejlődést, azzal, hogy nemzeti termelési tapasztalataikat átadták egymásnak.

De, ne felejtsük el, hogy később társadalmi differenciálódás, majd törvényszerűen gazdasági differenciálódás következett. Az egymást elválasztó utcákat német, tót, és magyar gátaknak nevezték. A „gátak” például akadályozták a nemzetiségek egymás közötti házasságát is.

Ma már csak a múlt emlékei ezek az ellentétek. Az összetartozás fontos, hiszen egy utcában, egy városban, egy országban élünk. Örömmel kell értékeinket megőrizni, tovább adni. Ennek egyik módja lehet a települési értéktárba való bekerülés. Ezért ajánlom Benyovszki Mihály „Három nemzetiség Mezőberényben” című - települési értéktárba való ajánlását - bekerülésre.

Mezőberény, 2017. június 21.

Mezeine Batori Valéria
Mezeiné Batori Valéria

3.)MELLÉKLET.

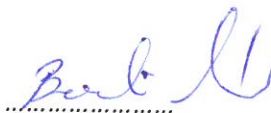
Nyilatkozat.

*Alulírott Benyovszki Mihály, hozzájárulok, hogy a települési értéktárba való felvételhez elkészített „**Három nemzetiség Mezőberényben**” javaslatban szereplő képeket, a Települési Értéktár Bizottság (egyéb értéktárba kerülés esetén az illetékes értéktár bizottság) az ide illő jogszabályok betartásával szabadon felhasználhatja.*

A képek saját tulajdonú képeslapok fotói. (amelyik nem ott a forrás jelölve)

Mezőberény 2017. június. 21.

Benyovszki Mihály.

.....
aláírás